

Obrazložitev pomembnih pojmov, dogodkov, dejstev in dejavnikov za razumevanje druge svetovne vojne v Ljubljanski pokrajini

Sokoli - Prvo sokolsko društvo je bilo ustanovljeno leta 1863 v Ljubljani pod imenom Južni Sokol. Največ zaslug za hitro širjenje sokolstva je imel Viktor Murnik. Najpomembnejšo vlogo v sokolskem delu in življenju je imela telesna vzgoja, ki je nadgradila veščinarsko telovadbo. Znotraj Avstro - Ogrske je sokolstvo prispevalo pri borbi za kulturno in narodno enakopravnost Slovencev. Po nastanku kraljevine SHS so se narodne sokolske zveze leta 1919 združile v skupno Jugoslovansko sokolsko zvezo (JSZ), ki so jo vodili slovenski sokoli v Ljubljani. Sokolstvo je delovalo pod načelom »en narod, ena država, eno sokolstvo« in se zavzemalo za jugoslovanstvo, jugoslovansko državo in slovanstvo. Zaradi vse večjih nasprotij med Srbi in Hrvati, ki so pripeljala celo do streljanja v parlamentu, je kralj Aleksander leta 1929 uvedel šestojanuarska diktaturo. Država se je preimenovala v Kraljevino Jugoslavije in ukinjene so bile vse narodne politične stranke. Vlada je formirala Zvezo Sokol Kraljevine Jugoslavije (SKJ) in nadaljnje delovanje telovadnih organizacij pogojeval z vstopom v SKJ. Država je zvezo sistemsko financirala in imela pristojnost imenovanja oziroma potrjevanja izvoljenih sokolskih vodstev. Zaradi različnih privilegijev, kot je krajši vojaški rok in olajšano iskanje službe, je članstvo hitro naraščalo. Sokolstvo je bilo v tridesetih letih tesno povezano z liberalno Jugoslovansko nacionalno stranko (JNS). Po njenem porazu na volitvah v skupščino leta 1935 je sokolsko članstvo začelo močno upadati. Prav tako je bila sokolstvu nenaklonjena vladajoča Jugoslovanska radikalna zajednica (JRZ) V Sloveniji je njen najmočnejši del bila nekdanja stranka SLS, ki je v tem obdobju podpirala decentralizem in federalizem. V poznih tridesetih letih se je znotraj sokolstva v Ljubljani oblikoval ilegalni odbor, ki je že nekaj let neuspešno zagovarjal depolitizacijo sokolstva. Kasneje se je povezal z slovenskimi komunisti v Društvo prijateljev Sovjetske zveze. SKJ oz. sokolstvo na Slovenskem je v začetku leta 1941 štelo 39.382 pripadnikov v 255 sokolskih organizacijah.

Orli - Leta 1905 so v katoliškem taboru na Jesenicah ustanovili telovadno društvo imenovano »Orel«, ki je bilo odgovor na nemško telovadno društvo in na liberalno usmerjene Sokole, kamor je vse bolj zahajala tudi katoliška mladina, ki je bila drugače povezana v katoliških prosvetnih društvih. V nadaljevanju se je orlovstvo, ki je v mnogih elementih posnemalo Sokole, preko mreže SLS in Katoliške cerkve hitro razširilo po vsej Sloveniji kot odsek prosvetnih društev. Vendar telovadba ni bila edina dejavnost, ampak tudi vzgoja v smislu za »red, snago, točnosti in veselosti duha«. Po zedinjenju in ustanovitvi Kraljevine SHS je orlovstvo nasprotovalo slehernemu zблиževanju s Srbi in pravoslavljem ter odklanjalo jugoslovanstvo. Leta 1929 je bilo s strani jugoslovanske države razpuščeno in je začelo zopet delovati leta 1937. Nova organizacija je postala samostojna Zveza fantovskih odsekov Slovenski fantje, dekleta pa so ostala v Dekliških krožkih še nadalje v organizacijskem okrilju kulturno-prosvetnih društev. Leta 1938 je štela v 384 odsekih in krožkih 11.000 fantov in 12.000 deklet.

razpad Kraljevine Jugoslavije – Kraljevina Jugoslavija je zaradi pritiskov Nemčije in kljub velikih demonstracijam prebivalstva proti paktu 25. marca 1941 pristopila k trojnemu paktu. Demonstracije in nered je izkoristila skupina generalov in 27. marca izvedla državni udar. Hitler se je na to odzval z napadom na Jugoslavijo, ki se je začel 6. aprila. Kraljeva vojska, ki niti tehnično niti organizacijsko ni bila pripravljena na napad, je popolnoma odpovedala in država je 17. aprila kapitulirala. Italijanski, nemški in madžarski okupatorji so že 10. aprila skoraj v celoti zasedli Slovenijo.

komunizem, komunistična partija, partijec – Komunistična partija Slovenije (KPS), z manj kot 1.300 člani v letu 1941, je bila integralni del centralistično urejene ilegalne Komunistične partije Jugoslavije (KPJ), le-ta pa je bila sekcija Kominterne v Moskvi, ki jo je vodil Stalin. Glavna idejna voditeljica KPS sta bila Edvard Kardelj in Boris Kidrič. Zaradi 20 letnega ilegalnega delovanja, šolanja v Moskvi, izkušenj v španski državljanski vojni in enotnosti ter discipline, kot posledica predhodnih čistk v lastnih vrstah, so bili komunisti pripravljani, da boj proti okupatorju sočasno izkoristijo za izvedbo revolucije, uničenje ideoloških nasprotnikov in vzpostavitve družbenega reda po sovjetskem zgledu. Prvi poskusi nasilnega prevzema oblasti so bili izvedeni že v letu 1942 na osvobojenih ozemljih in v času po kapitulaciji Italije, dokončno pa z diktaturo komunistične partije po vojni.

OF – Na pobudo Komunistične partije Slovenije (KPS) in v sodelovanju z levičarsko usmerjenimi skupinami (krščanskimi socialisti, levimi liberalci in kulturniki) je 26. aprila 1941 v Ljubljani nastal skupen politični organ pod imenom Protiimperialistična fronta (PIF). Njegovi ustanovni člani so bili predhodni simpatizerji Društva prijateljev Sovjetske zveze, ki so pred vojno v letu 1940 z zbiranjem podpisov, članki, letaki in filmi propagirali komunistično Sovjetsko zvezo. V prvih dveh mesecih je bila PIF v skladu z navodili iz Moskve usmerjena proti imperialistično, proti kapitalistični Franciji, Veliki Britaniji in ZDA. Prav tako številni komunisti, kot vodilni člani fronte, zaradi sporazuma med Hitlerjem in Stalinom iz leta 1939 v tem obdobju niso bili uperjeni proti nacistom, ampak so nekaterih območjih Slovenije z njimi celo sodelovali. Ob napadu Nemčije na SZ in s tem prekinitvi sporazuma, se je fronta junija 1941 preimenovala v Osvobodilno fronta slovenskega naroda (OF) in pričela z organiziranjem oboroženega odpora, na katerega so se okupacijske oblasti vsepovsod silovito odzvale. Z Dolomitsko izjavo v letu 1943 je OF izgubila širši koalicijski značaj in komunisti so tudi formalno prevzeli vodilno vlogo v odporiškem gibanju ter na partizanski strani onemogočili vsako drugo politično organiziranje, razen znotraj KPS.

partizani, partizanska vojska, - Partizansko vojsko je po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo (SZ) poleti 1941 formirala Osvobodilna fronta (OF) s Komunistično partijo na čelu. Za oborožen odpor se je odločila zaradi pozivov Kominterne k solidarnosti komunističnih partij z napadeno SZ in iz prepričanja, da bo Rdeča armada hitro premagala nemško oboroženo silo. Revolucionarni cilj je bil za komuniste glavna spodbuda, da so se odločili za zgoden in radikalen odpor proti okupatorju, s čimer so prehiteli tradicionalne politične stranke in pridobili začetno naklonjenost velikega dela prebivalstva ne glede na nazorsko pripadnost. Komunisti so tako v OF kot tudi v partizanski vojski prevzeli vse pomembne in vodilne vloge ter brez vednosti vodstva Osvobodilne fronte že avgusta 1941 ustanovil Varnostno obveščevalna služba OF – VOS OF. Vse, ki niso želeli sodelovati z OF ali partizansko vojsko ali so se za boj proti okupatorju organizirali na drugačen način, so razglasili za nasprotnike in izdajalce. Tako je VOS je skupaj z enotami Narodne zaščite, nekakšne policije partizanskega gibanja, že v letu 1941 usmrtila 116 civilnih oseb. Razpoznavni znak partizanov je bila rdeča zvezda, simbol komunizma, na slovenski trobojnici. V času italijanske okupacije je bila za partizane največja bojna preizkušnja italijanska ofenziva, po kateri so bile enote zelo oslABLJENE. V nadaljevanju vojne je bilo njihovo delovanje usmerjeno predvsem proti ideološkim nasprotnikom in nastajajočim vaškim stražam, ki so jih skupaj s četniki po kapitulaciji Italije septembra 1943 skoraj v celoti uničili. Po tri tedenski nemški ofenzivi konec oktobra pa so partizani svoje aktivnosti usmerili v ponovno pridobitev izgubljenih ozemelj in onemogočanju povezave med Ljubljano in Novim mestom. Kot del jugoslovanskih (Titovih) partizanskih enot so jo (še)le poleti 1944 zavezniki priznali za edino vojsko, ki se na tem področju bojuje proti silam Osi. Partizanske enote so bile v zimskih mesecih 1944/45 zaradi okrepljene dejavnosti okupatorja in domačih protipartizanskih enot ves čas v aktivni obrambi. Prav tako so čuvale svojo silo in pripravljale izhodiščne položaje za zaključni napad. Partizanska vojska naj bi na celotnem ozemlju Slovenije ob začetku leta 1945 štela 30.000 vojakov, od tega jih je bilo operativno aktivnih 17.000, ostali so večinoma delovali v zaledju ali v Narodni zaščiti, nekakšni partizanski policiji.

politkomisar – Kratica za politični komisar, naziv za častnika, ki ga je v partizansko vojaško enoto imenovala komunistična partija. Njegove temeljne naloge so bile širjenje komunistične propagande med vojaki, ideološki nadzor in zagotavljanje, da vojaški poveljniki izvršujejo politiko komunistične partije.

terenci – Partizanski sodelavci, aktivisti OF, civilisti, ki so za partizane zbirali material ali izvajali obveščevalno dejavnost ter nemalokrat odločali o življenju in smrti civilnih oseb, ki so jih med vojno izvensodno pokončali partizani (Narodna zaščita) ali njihova vojaška obveščevalna služba – VOS.

legija – Iz prepričanja, da bo vojna dolga in je potrebno preprečiti nepotrebne žrtve med civilnim prebivalstvom so se vodstva predvojnih tradicionalnih strank v Ljubljani odločila, da bodo v upravnem in ekonomskem smislu sodelovale z italijanskim okupatorjem pri upravljanju Ljubljanske pokrajine. Ilegalno pa so priznavali jugoslovansko vlado v Londonu in se v okviru katoliškega in liberalnega tabora že spomladi 1941 organizirali v različnih ilegalnih legijah in skupinah (Slovenska legija in Sokolska legija, Pobratin in kasneje še Narodna legija), ki so izvajale propagandno dejavnost, zbirale orožje, delovale za obveščevalne službe zahodnih zaveznikov in čakale na ugoden trenutek za upor proti okupatorju, ko se bo vojna prevesila v prid zahodnih zaveznikov. Ustanovili so tudi skupen ohlapen politični organ, Slovensko zavezo. Nekateri člani teh skupin in legij so se kasneje vključili v vaške straže (MVAC), četniške enote in Slovensko domobranstvo (SD).

V povezavi z imenom »legija« velja omeniti tudi majhno četniško enoto, ki se je na poti iz Ljubljane proti Dolenjski, da bi se ubranila napadov partizanov, najprej izdajala za partizane pod imenom »Štajerski bataljon«. Junija 1942 se je skupaj s partizani celo bojevala proti Italijanom. Kar nekaj tednov je trajalo, da so partizani ugotovili, da gre za prevaro. Zaradi hudih napadov in velike premoči partizanov, se je za pomoč pri preskrbi in oskrbi ranjencev obrnila k Italijanom. Kasneje se je pod imenom »Legija smrti« številčno okrepila in vključila v MVAC ter do kapitulacije Italije omejeno delovala v okolici Novega mesta.

italijanska koncentracijska taborišča, internacija - Zaradi razdrobljenosti majhnih posadk, ki so bile pogosta tarča partizanov in zaradi pomanjkanja vojakov, ki so bili prerazporejeni na druga področja, je italijanski general Robotti februarja 1942 izdelal načrt Primavera, v sklopu katerega je spomladi 1942 število postojank iz 89 zmanjšal na 22 rednih in 17 postojank za zavarovanje železnic. S tem je omogočil partizanom prehod v ofenzivo in v nastanek velikih osvobojenih ozemelj, ki so segala vse do Ljubljane. Sredi maja 1942 je bil v vrhovih italijanskih vojaških poveljstev v Rimu sprejet sklep o izvedbi obsežne vojaške ofenzive, ki bi italijanskim oblastem zagotovila obnovitev nadzora nad Ljubljansko pokrajino, ki so jo obvladovali partizani. Še pred ofenzivo je divizija sardinskih grenadirjev v Ljubljani izvajala racije in aretirala izbrane skupine prebivalstva, ki jih je imela za nevarne v smislu priključevanja partizanom (študentje, dijaki, inteligenca, brezposelni, emigranti iz Julijske krajine) in so jih nato poslali v različna taborišča (Rab, Gonars, Treviso-Monigo itd). Takšne racije je italijanska vojska ob pomoči karabinjerjev v kasnejših mesecih opravila tudi v drugih mestih in krajih ter v taborišča odpeljala večino odraslih moških, z izjemo starejših. Ocenjuje se, da je italijanski okupator v celotnem obdobju okupacije poslal v taborišča okoli 25.000 oseb iz Ljubljanske pokrajine. V italijanskih taboriščih je v času italijanske okupacije umrlo 1.262 oseb iz Ljubljanske pokrajine, od tega največ civilistov.

italijanska ofenziva - Italijanska ofenziva, ki je potekala od 16. julija do 4. novembra 1942 z namenom ponovnega obvladovanja ozemelj, ki jih je zasedla partizanska vojska, je med partizanskimi enotami in civilnim prebivalstvom terjala velik davek. Italijanska vojska je namreč streljala partizanske ujetnike, če se ti pred bojem niso vdali z orožjem, streljala je civilno prebivalstvo, požigala je hiše in cele vasi ter prebivalstvo množično pošiljala (internirala) v koncentracijska taborišča. V času ofenzive je italijanski okupator povzročil smrt 1.567 oseb, med njimi je bila več kot tretjina civilnih oseb.

vaške straže, bela garda, belogardisti -že v začetku vojne so se vse huje zaostrovala nasprotja med katoliško - liberalnim taborom tradicionalnih strank in revolucionarno partizanskim taborom, ki so ga vodili komunisti. Propagandnim spopadom, ki so izvirali že iz tridesetih let, se je že v letu 1941 pridružil revolucionarni teror partizanske strani in se v še večjem obsegu nadaljeval spomladi 1942. Partizanske enote so s težnjo po izvedbi socialne revolucije na svojih osvobojenih ozemljih na Dolenjskem in Notranjskem od marca do avgusta 1942 po hitrem kazenskem postopku ali samovoljno in velikokrat na okruten način usmrtili 717 civilnih oseb, resničnih in domnevnih nasprotnikov odporniškega gibanja. Med njimi so bili tudi Romi, številne narodno zavedne in ugledne osebe, duhovniki ter tudi cele družine. Nemalokrat so likvidirali tudi svoje zaveznike, če so jih prepoznali kot razredne nasprotnike. To je do konca zaostriло odnose med partizani in tamkajšnjim civilnim prebivalstvom. Velika stiska je notranjsko in dolenjsko prebivalstvo prisilila v samoobrambo. S skritim orožjem legij in najprej brez vednosti okupatorske oblasti so zastražili in varovali svoje vasi in družine. Tako so maja 1942 nastale prve ilegalne oborožene skupine protikomunističnega odpora na Taboru v Loškem potoku, pri Sv. Vidu nad Begunjami in drugje. Julija 1942 pa je nastala prva legalna četa Vaške straže na Št. Joštu nad Vrhniko. V nadaljevanju je spontano nastajanje vaških straž, ki so od italijanske vojske prejemale lahko orožje, zaustavilo partizansko nasilje nad civilnim prebivalstvom. Prav tako je preprečilo kruto maščevanje Italijanov, ki so požigali hiše in streljali talce zaradi izzivanj in sabotaž partizanov. Partizani so se po akcijah, ki praviloma niso imele kakšnega pomembnega vojaškega učinka, pravočasno umaknili in vaščane prepustili na milost in nemilost Italijanom.

Enote vaških straž, ki so bile med seboj slabo povezane in podrejene italijanski vojski, so okupatorji kasneje v celoti legalizirali pod imenom MVAC (Milizie volontarie anticomunista). Nadaljnje širjenje vaških straž, ki so branile civilno prebivalstvo pred nasiljem partizanov in hkrati zaustavile internacije ter streljanje talcev s strani Italijanov, so septembra 1942 podprli tudi predstavniki tradicionalnih strank in katoliške cerkve. Okupator je kar se da omejeval delovanje vaških straž, ker jim upravičeno ni zaupal, saj so mnogi vaški stražarji sodelovali v ilegalni Slovenski legiji ter še naprej zbirali podatke za zahodne zaveznike. Prav tako so materialno podpirali ilegalne skupine slovenskih četnikov, v katere bi prestopili ob prihodu zahodnih zaveznikov in skupaj z njimi napadli okupatorja. Sredi leta 1943 so vaške straže šteje več kot 6.000 vojakov.

Zaradi številnih atentatov in usmrtitev, ki so jih komunisti izvajali tudi v Ljubljani, še posebej po umoru bana Natlačena, so Italijani dovolili tudi oblikovanje slovenske policije pod imenom »Ljubljanska varnostna straža«, ki pa je delovala le 4 mesece, od oktobra 1942 do januarja 1943. Potem je bila preoblikovana v enoto MVAC. V racijah za božič 1942 je zajela veliko število članov in pristašev OF in tudi drugih oseb iz različnih političnih taborov. Med zasliševanji je zapornike grobo pretepala in šikanirala, kar je v Ljubljani povzročilo močne negativne odzive.

Partizanska stran je vaške straže, ter vse druge protikomunistične formacije in politične nasprotnike komunizma poimenovala z bela garda, po ruski beli gardi, ki se je borila proti revolucionarnim boljševikom na strani carja med rusko državljansko vojno.

četniki – posamezne enote Jugoslovanske vojske v domovini, pod vrhovnim poveljstvom Draže Mihailoviča, ki so jo v Sloveniji podpirali predvsem liberalci in nekdanji jugoslovanski časniki. Delovali so ilegalno in se bojevali za obnovo Jugoslavije in zmago zahodnih zaveznikov. Bojevali so se tudi proti komunistom. Partizanska stran jih je povsod in v vsaki obliki brezpogojno uničevala in že v aprilu 1942 posredno ovadila italijanskemu okupatorju 500 kraljevih oficirjev, ki niso bili naklonjeni OF. Med drugo svetovno vojno so bili četniki v Sloveniji malo številčni in niso odigrali pomembnejše vloge zaradi svoje centralistično jugoslovanske usmeritve, za razliko od večinskega katoliškega prebivalstva, ki je bilo naklonjen federalizmu in decentralizaciji. Prav tako časniki srbsko – jugoslovansko vzgojeni časniki niso znali ravnati s pretežno katoliško – kmečkim moštvom. Problematično je bilo tudi vodstvo, ki se je obnašalo samopašno, nepredvidljivo ter prihajalo v večje notranje spore med svojimi oficirji in konflikte z drugimi skupinami tradicionalnih strank. Četniki so občasno zaradi preživetja sodelovali tudi z okupatorjem.

nemška ofenziva - Silovita nemška ofenziva s katero je nemški okupator zasedel ozemlja Ljubljanske pokrajine, po italijanski okupaciji je potekala med 21. oktobrom in 11. novembrom 1943. V nje je nemški okupator pokončal 456 partizanov in 240 civilistov. V nadaljevanju je pod svojim nadzorom poskušal ohraniti predvsem naselbine okoli mest in prometno najpomembnejših smereh. Zunaj teh območij pa so se izoblikovala velika območja na Dolenjskem in Notranjskem, ki jih je zopet nadzorovala partizanska vojska.

domobranci - Partizanska vojska je po kapitulaciji Italije, predvsem s predanim italijanskim težkim orožjem, popolnoma uničila slovenske četnike v postojanki v Grčaricah in vaške stražarje, ki so se zbrali na gradu Turjak ter v Zapotoku in okolici. V nadaljevanju so poskušali partizani povsem obračunati s premaganimi domačimi nasprotniki. Tako so v dveh mesecih, septembra in oktobra 1943 delno sodno, a večinoma brez kakršnegakoli sodnega postopka povzročili smrt vsaj 773 nasprotnikov revolucionarnega gibanja. Dodatno so partizani v celotnem letu 1943 obračunali s 538 civilnimi prebivalci Ljubljanske pokrajine. Preostanek vaških straž se je zatekel v Ljubljano in se preoblikoval v Domobranstvo. K vključitvi vanj je pozvala tudi ilegalna Slovenska legija. Slovenski domobranci so pod vtisom septembrskih dogodkov še ostreje nastopili proti partizanstvu. Njihova vojaška moč je dosegla vrh leta 1944, ko so imele domobranske enote v primerjavi s partizanskimi enotami dovršen del leta vojaško iniciativo. Enote so bile pod nemškim okriljem dobro izurjene in vojaško učinkovite. V domobranskih četa do februarja 1945 ni bilo Nemcev, bili so le pri vodstvih slovenskih bataljonov. Njihovo razpoznavno znamenje je bil kranjski orel na slovenski trobojnici. Vstopanje v domobranstvo je bilo formalno prostovoljno, v resnici pa je bila to poleg vstopa k partizanom edina alternativa nasproti vojaške obveznosti v nemških vojaških, policijskih ali delovnih enotah. V domobranstvo so se vključevali tudi prisilno mobilizirani v nemško vojsko, ki so iz front prihajali domov na dopust in moški, ki so jih partizani prisilno mobilizirali po kapitulaciji Italije. Iz Ljubljanske pokrajine, kjer so domobranske enote dosegle število 13.000 moških, so se kmalu razširile še na Primorsko in Gorenjsko. Med vojno so imele zlasti naloge pri varovanju prometnih povezav in naselij, na podeželju pa so imeli v rokah tudi policijske naloge: nadzor ozemlja, preganjanje partizanov in partizanskih aktivistov, izvajali pa so tudi njihove aretacije, zaslišanja in uboje. Nasilje domobrancev se je še posebej okrepilo v letu 1944, ko so domobranci ostreje nastopili proti partizanskim terencem, ki so jih začeli obravnavati kot oborožene vojake. V celotnem letu so jih pokončali 278. Večina vodstva in moštva, razen kroga okoli generala Leona Rupnika, je sicer domobranstvo dojemala kot nekakšno narodno vojsko za boj proti komunizmu in pričakovala, da jim bodo zavezniki po zmagovitem koncu vojne priskočili na pomoč. Številni domobranci so do konca vojne ilegalno sodelovali z zahodnimi zavezniki z zbiranjem obveščevalnih podatkov o Nemcih, prav tako so načrtovali napad na Nemce, skrivali ljudi, ki jih je iskal gestapo, in pomagali ilegalni jugoslovanski četniški vojski. Mnoge so Nemci odkrili in poslali v koncentracijska taborišča. Kljub tem aktivnostim pa je od Nemcev izsiljena prisega domobrancev na Ljubljanskem stadionu imela zelo odklonilen odziv pri zahodnih zaveznikih. Ob koncu vojne so se domobranci skupaj z Nemci in drugimi protipartizanskimi enotami pred jugoslovansko partizansko vojsko umikali proti Italiji in Avstriji z namenom, da se predajo zahodnim zaveznikom. Bežeče domobrance so želeli partizani, tako kot druge skupine četnikov in ustašev, še pred prehodom čez Dravo v celoti uničiti. Preko Borovelj se je domobrancem uspelo prebiti čez partizansko zasedo na Vetrinjsko polje, od koder so jih nekaj tednov kasneje Britanci s prevaro in ob dogovoru z jugoslovanskimi partizani, ki so se v zameno umaknili s Koroške, vrnili nazaj v Jugoslavijo. Kljub temu, da je bilo vojne konec, jih je v Sloveniji čakalo mučenje in v večini primerov smrt brez sodbe. Delili so usodo s preko 250.000 slovanskih beguncev, ki so bili iz Avstrije izročeni komunistični Jugoslaviji.

Policijski varnosti zbor – V času nemške okupacije septembra 1943, ko je večina italijanske policije pobegnila v Italijo, je bila v Ljubljani oblikovana slovenska policija. Na predlog predsednika pokrajinske uprave Leona Rupnika so Nemci na to mesto imenovali dr. Lovrota Hacina, ki je bil že pred vojno zagrizen nasprotnik komunistov. Že v času italijanske okupacije naj bi ovajal komuniste italijanski policiji. V tem času je bilo nanj s strani VOS narejenih več neuspešnih atentatov. Policijski

varnostni zbor, ki je s svojimi agenti pokrival področje celotne Ljubljanske pokrajine, je imel tudi oddelek politične policije. V njem so bili še posebej dejavni člani radikalne katoliške skupine študentov Straža. Na drugi strani pa so bili nekateri policisti naklonjeni tudi OF. Politična policija je v prvem poletju 1944 v Ljubljani zaprla preko 300 članov OF in komunistične partije. V nadaljevanju jih je 29 umorila na gradu Turjak. V decembru 1944 je policija prevzela tudi varovanje ljubljanskega zapora. Dr. Lovro Hacin je odobral uporabo mučenja pri zaslišanjih. Kljub več opozorilom, tako Rupnika kot tudi nekaterih drugih vidnih članov protirevolucionarnega tabora, naj policija preneha z mučenji, se to ni zgodilo. Zaporniki, ki so bili prepoznani za krive sodelovanja z OF so ostali v zaporu ali bili v nadaljevanju izročeni gestapu, nemški tajni policiji, ki jih je pošiljal v delovna ali koncentracijska taborišča.

Črna roka – v imenu Črne roke so najprej ilegalno delovali skrajni protikomunistični borci ali skupine v domobranskih vrstah, ki so z atentati odstranjevali terence. Po umoru so zapustili znamenje v obliki črne roke in različna sporočila. Kmalu so umore z odtisom črne roke za medsebojne obračune začeli uporabljati tudi posamezni partizani, nemška tajna policija in vse druge vpletene strani v vojni, posplošeno pa so bili v celoti pripisani domobranski strani.

oznovec – pripadnik Oddelka za zaščito naroda (OZNA), vojaške obveščevalne službe, ki je bila ustanovljena maja 1944. Po koncu druge svetovne vojne je po ukazu komunistične partije organizirala koncentracijska taborišča za internacijo nemške manjšine in pripadnikov protikomunističnih enot. OZNA je skupaj z vojaškimi enotami Korpusa narodne obrambe Jugoslavije (KNOJ-a) izvršila tudi poboje večine slovenskih domobrancev, ki jih je po kratkem zaslišanju odpeljala na morišča. Najbolj poznani sta Kočevski rog in Barbarin rov. Samo leta 1945, po koncu vojne, je bilo tako brez uvedbe sodnega postopka ob predhodnem grozovitem mučenju pobitih 14.413 slovenskih domobrancev in civilnih oseb. V Sloveniji je OZNO vodil Ivan Maček - Matija.

osvoboditelji, nova oblast, povojna oblast – Zaradi pritiska zahodnih zaveznikov, ki se ob koncu vojne niso želeli spuščati v konflikte s Sovjetsko zvezo in njenimi interesi, prav tako pa se je njihova vojaška podpora postopno prevesila od četnikov k vse močnejšim in vojaško pomembnejšim partizanom, je bila begunska jugoslovanska kraljeva vlada v Londonu prisiljena v podpis sporazuma Tito/Šubašić (junij in november 1944). Ustanovljena je bila skupna začasna vlada Kraljevine Jugoslavije in Komunistične partije Jugoslavije. Sporazum je predvideval izvedbo demokratičnih volitev po koncu vojne, na katerih se bodo ljudje svobodno odločili o prihodnji ureditvi države. Še v odmevu vojne, množičnih pobojev domobrancev in drugih ideoloških nasprotnikov komunizma ter pregonu nemške in delno italijanske manjšine so bile novembra 1945 v Sloveniji in povsod po Jugoslaviji izvedene volitve v ustavodajno skupščino. Ljudska fronta (v Sloveniji OF) je šla na volitve z enotno listo kandidatov, vsi volivci, ki pa se z njo niso strinjali pa so lahko dali svoj glas v skrinjico brez liste, 'črna skrinjico'. Pri »zavarovanju volitev« je sodelovala tudi OZNA, ki je med drugim z odstranitvijo blaga na dnu lesenih črnih skrinjic marsikje poskrbela, da je padeč gumijaste kroglice v črno skrinjico postal slišen. Pri izvedbi volitev, kjer so lahko sodelovali samo zastopniki Ljudske fronte, so se dogajale goljufije, premeščali so kroglice v skrinjico Ljudske fronte in tudi drugače pritiskali na volivce. Oblast je volitve razglasila za demokratične in z »zmago« Ljudske fronte je bila razglašena Federativna ljudska republika Jugoslavija in ukinjena kraljevina.

zadruga - Zakon o zadrugah iz leta 1992 zadrugo opredeljuje kot organizacijo vnaprej nedoločenega števila članov, ki ima namen pospeševati gospodarske koristi svojih članov ter temelji na prostovoljnem pristopu in svobodnem izstopu, enakopravnem upravljanju in sodelovanju članov. Po drugi svetovni vojni pa je Zakon o zadrugah iz leta 1946, po katerem je bila izvedena agrarna reforma, opredeljeval kmetijske zadruge kot način graditve socializma na vasi. Zadrugnik so lahko izstopili le na vsaka tri leta. Vsak čas pa le, če so odšli na delo v državna podjetja in pustili svojo zemljo v zadrugi. Naloga članov kmetijske zadruge je bilo tudi skupno pridelovanje na zadrughih ekonomijah, ki so bile ustanovljene na osnovnem ljudskem (nacionaliziranem) premoženju, kasneje pa so zemljo vanjo

vlagali tudi kmetje. Po letu 1949 je bil razvoj tovrstnih zadrug prekinjen s politično kampanjo za podružabljanje zasebnega kmetijstva po sovjetskem vzoru. Tako je leta 1954 zadružno premoženje postalo družbena lastnina.

udbovci – pripadniki Uprave državne varnosti (UDBA), civilne obveščevalne službe, ki je bila jugoslovanska oziroma slovenska politična policija za prepoznavanje in sankcioniranje političnih nasprotnikov v nekdanji socialistični Jugoslaviji. Zakon ji je dajal skoraj neomejene pristojnosti. UDBA je nastala leta 1946, ko se je OZNA razdelila na civilni in vojaški del (KOS – Kontraobveščevalna služba). Leta 1949 je po ukazu komunistične partije organizirala koncentracijski taborišči Goli otok in Grgur, kjer so bili zaprti informbirojevci, domnevni simpatizerji Sovjetske zveze in Stalina. Delovala je do leta 1990.

delovne brigade – delovne skupine, ki so jih sestavljali predvsem mladi, ki jih je takratna oblast uporabila kot brezplačno delovno silo za povojno obnovo. V prvih letih po vojni je delovne brigade Komunistična partija uporabljala tudi za politično oblikovanje mladine v duhu revolucionarnih vrednot. Običajno večmesečno sodelovanje je bilo velikokrat le navidez prostovoljno.

Viri in literatura

DEŽELAK BARIČ 2007

Vida DEŽELAK BARIČ, *Komunistična partija Slovenije in revolucionarno gibanje 1941–1943*, Ljubljana 2007.

DEŽELAK BARIČ 2012

Vida DEŽELAK BARIČ, *Zaključno poročilo o rezultatih ciljnega raziskovalnega projekta. Pregled mrliških matičnih knjig za ugotovitev števila ter strukture žrtev druge svetovne vojne in neposredno po njej*, Ljubljana 2012.

FERENC 1987

Tone FERENC, *Ljudska oblast na Slovenskem 1941–1942. 1, Država v državi*, Ljubljana 1987.

GRIESSER PEČAR 2004

Tamara GRIESSER PEČAR, *Razdvojeni narod. Slovenija 1941–1945. Okupacija, kolaboracija, državljanska vojna, revolucija*, Ljubljana 2004.

GRIESSER PEČAR 2007

Tamara GRIESSER PEČAR, *Razdvojeni narod. Slovenija 1941–1945. Okupacija, kolaboracija, državljanska vojna, revolucija*, Ljubljana 2007.

NEDOG URBANČIČ 1975

Alenka NEDOG URBANČIČ, Utrjevanje enotnosti protifašističnih sil na Slovenskem ob snovanju društva prijateljev Sovjetske zveze, *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 23/2, 1975, str. 65–74.

PAVLIN [b. l.]

T. PAVLIN, *Gimnastika/telovadba*, [b. l.]. Dostopno na www.preseren.it/slovenscina/sokoli.doc.

RULITZ 2013

Florian Thomas RULITZ, *Vetrinjska in bleiburška tragedija. Nasilje partizanskih enot nad begunci v maju 1945 na avstrijskem Koroškem*, Celovec 2013.

STEPIŠNIK 1974

Drago STEPIŠNIK, *Telovadba na Slovenskem. Oris zgodovine telesne kulture na Slovenskem*, Ljubljana 1974.

ZAVADLAV 2010

Zdenko ZAVADLAV, *Pozna spoved. Iz dnevnika slovenskega oznovca*, Celovec 2010.